

збігає, це називається jump bail), агентство може найняти «мисливця за головами», щоб відстежити його. Згідно із законом США 1872 р поручитель має право на це. В Україні такої практики, звісно, немає, тому забезпечувати ризики складніше [2].

Дослідження в США показали, що люди, яким вдається внести заставу, згодом, як правило, уникають тюрми, а часто і обвинувального вироку. Це пояснюється тим, що людину, що знаходиться в ув'язненні, простіше схилити до визнання вини, їй складніше протистояти обвинуваченню.

У сучасних українських реаліях в СІЗО порушуються абсолютно всі норми і умови утримання, харчування та санітарні вимоги. Людина, вина якої ще не доведена, потрапивши в слідчий ізолятор, виявляється в ситуації, коли на неї легко можна чинити психологічний або фізичний вплив з метою примусу до дачі «потрібних» показань або схилити до угоди зі слідством.

При визначенні оптимальності застосування тримання під вартою також необхідно враховувати ступінь соціальних витрат на його реалізацію. У цьому сенсі тримання під вартою найбільш дорогий запобіжний захід. Держава витрачає сотні мільйонів гривень щорічно на тюремне утримання підозрюваних (обвинувачених), які потенційно можуть бути або виправдані, або засуджені до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі.

Слід відмітити, що сьогодні особи, які перебувають або перебували в місцях ув'язнення, дедалі частіше подають позови відносно держави щодо порушення міжнародних правових стандартів їх тримання. Найбільш «популярною» причиною задоволення Європейським судом з прав людини вимог українських заявників залишається порушення Україною розумних строків і умов тримання осіб під вартою.

Отже, у кримінальній політиці України має бути збалансована система запобіжних заходів, держава має створювати умови, щоб співпрацювати з людиною і сприяти її виправленню. Проте існуюча судова практика ставить під сумнів ефективність реформи кримінальної юстиції загалом та обрання запобіжних заходів зокрема.

Список використаних джерел: 1. Українські суди починають визначати розмір застави у надзвичайно великих розмірах // Протокол: юрид. інтернет-ресурс. URL: http://protokol.com.ua/ua/ukrainski_sudi_pochinayut_viznachati_rozmir_zastavi_u_nadzvichayno_velikih_rozmirah (дата звернення: 28.09.2017). 2. В Украине появилась компания, которая вносит залоги в уголовном процессе // Суд Инфо: судеб.-юрид. газ. URL: <http://sud.ua/ru/news/sud-info/104843-finansovaya-kompaniya-alta-kapital-kak-amerikanskiy-opyt-zaloga-v-ugolovnom-proizvodstve-vpervye-adaptirovali-k-ukraine-50bc72> (дата звернення: 28.09.2017).

Одержано 04.10.2017

УДК 343.1

Анна Олександрівна НАУМОВА,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін факультету № 6 Харківського
національного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ПОТЕРПІЛОМУ: ДЕЯКІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ЗАКОНОДАВСТВА

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Відповідно до вимог ст. 3 Конституції України держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Цей конституційний принцип дотримання прав людини, у тому числі у сфері кримінального судочинства, пов'язує і обмежує дії держави, її органів та посадових осіб. Так, глава 9 Кримінального процесуального кодексу України «Відшкодування (компенсація) шкоди у кримінальному провадженні, цивільний позов» регламентують

положення про відшкодування шкоди у кримінальному судочинстві потерпілому від злочину (ст. 127 КПК) та іншим учасникам кримінального провадження у випадках, коли шкода завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду (ст. 130 КПК). Водночас, у ст. 127, 130 КПК зазначається, що шкода відшкодовується державою за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом. На жаль, такого Закону в Україні не існує. У чинному законодавстві відсутні процесуальна процедура та правові підстави відшкодування шкоди потерпілому від злочину, в тому числі, який не було розкрито органами досудового розслідування; реабілітованому та іншим учасникам кримінального провадження у випадках, коли шкода завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю оперативно-розшукових органів, органів досудового розслідування, прокуратури, суду.

Як свідчать матеріали слідчої та судової практики, злочини, які посягають на життя, здоров'я, честь та гідність, статеву свободу та статеву недоторканість, як правило, спричиняють потерпілому не лише моральну і майнову шкоду, але й фізичну. У кримінальному процесуальному праві проблема відшкодування потерпілому фізичної шкоди майже не досліджена. Зазначена проблема є складовою кримінального процесуального інституту відшкодування шкоди, завданої злочином.

Варто зазначити, що у юридичній літературі одні дослідники розглядають інститут права як систему відносно відокремлених від інших і пов'язаних між собою правових норм, які регулюють певну групу (вид) однорідних суспільних відносин [5], а інші – як частину галузі права, яка складається із сукупності правових норм, що регулюють якісно однорідні суспільні відносини [3, с. 259]. Варто погодитися з точкою зору М. В. Цвіка та О. В. Петришина, які визначають, що інститут права – це уособлена група правових норм, які регулюють однорідні суспільні відносини конкретного виду. Інститут права є першим рівнем поєднання правових норм. Інститут права характеризується тим, що: а) регулює певний вид (окрему ділянку, фрагменти, сторону) однорідних суспільних відносин; б) є складовою частиною однієї або декількох галузей права; в) є логічно замкнутою, виокремленою сукупністю норм; г) функціонує автономно, відносно самостійно в межах галузі права, тобто регулює суспільні відносини незалежно від інших інститутів права [1, с. 250]. Автори вказаної концепції визначили критерії правових норм, які складають зміст правового інституту. Такими є:

- юридична єдність всіх правових норм. Юридичний інститут як цілісне утворення характеризується єдністю змісту, до якого входять загальні положення, правові принципи чи сукупність правових понять тощо;

- повнота регулювання певної сукупності правових відносин. Правовий інститут містить різні види правових норм, наприклад, регулятивні норми права (правила поведінки) і відправні норми, які можуть бути задіяні в процесі правового регулювання;

- відокремленість норм, які є елементами правового інституту, в глави, розділи, частини і інші структурні одиниці закону [2, с. 448; 6, с. 227–228].

Науковий аналіз різних підходів щодо визначення правового інституту дозволяє погодитися з точкою зору В. М. Хропанюка, який правовий інститут в теорії держави і права розглядає як відокремлений комплекс правових норм, котрі є частиною галузі права і регулюють різновид певного виду суспільних відносин [7, с. 292].

Зазначені загальні підходи до поняття правового інституту та розкриття його юридичних критеріїв має певне наукове значення для подальшого дослідження інституту відшкодування шкоди в кримінальному процесуальному праві. Суспільні відносини, що складаються в процесі відновлювально-компенсаційних заходів, повинні бути врегульовані комплексом відповідних норм та об'єднані єдністю змісту. Зазначена єдність норм повинна базуватися на використанні загальних норм кримінального судочинства. Доцільно погодитися з точкою зору вчених, які вважають, що «для кожної основної галузі властивий свій своєрідний набір галузевих принципів, загальних положень, які складають загальну частину галузі [4, с. 607–611].

На підставі викладеного вважаємо, що *інститут відшкодування шкоди* – це кримінально-процесуальний інститут, який являє собою сукупність правових норм, які мають самостійний предмет правового регулювання правовідносин між потерпілим, якому

спричинено шкоду злочином, в тому числі, який не було розкрито органами досудового розслідування; *особою, якій завдана шкода незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, і державою, яка відповідає перед учасниками кримінального провадження та усуває негативні наслідки, здійснює правопоновлювальні й компенсаційні заходи, відшкодовує майнову, фізичну та моральну шкоду.*

У юридичній літературі зазначено, що учасникам кримінального провадження відшкодовується лише майнова та моральна шкода, що свідчить про те, що у кримінальному процесуальному праві поняття фізичної шкоди не було предметом дослідження на належному науковому рівні.

Системний аналіз медичної, юридичної літератури дозволяє зробити висновок про те, що *фізичну шкоду в кримінальному процесі – шкода, спричинена здоров'ю потерпілому від злочину, в тому числі, який не було розкрито органами досудового розслідування чи шкода завдана особі внаслідок незаконного і необґрунтованого кримінального переслідування, незаконного застосування запобіжного заходу, незаконного затримання, незаконного засудження, наслідками яких є ушкодження, захворювання, патологічний стан або інвалідність.*

Зазначене свідчить про необхідність унормування у кримінальному процесуальному законодавстві та окремому законодавчому акті основні положення інституту відшкодування шкоди потерпілому від злочину, в тому числі, який не було розкрито органами досудового розслідування, та іншим учасникам кримінального провадження у випадках, коли шкода завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду.

У зв'язку з цим доцільно:

– доповнити ч. 1 ст. 3 «Визначення основних термінів Кодексу» КПК п. 27, яку викласти в наступній редакції: *«фізична шкода – шкода спричинена здоров'ю особи під час кримінального провадження, наслідками якої є ушкодження, захворювання, патологічний стан або інвалідність»;*

– викласти у новій редакції п. 10 ст. 56 КПК «Права потерпілого»: *«потерпілий має право на відшкодування за рахунок держави майнової, фізичної та моральної шкоди, завданої злочином, в тому числі, який не було розкрито органами досудового розслідування, в порядку передбаченому законом.»;*

– доповнити ст. 3 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» пунктом 6 *«фізична шкода».*

На наш погляд, запропоновані теоретичні аспекти кримінально-правового інституту відшкодування шкоди потерпілому та запропоновані новели щодо удосконалення кримінального процесуального законодавства дозволять потерпілому реалізувати своє право на відшкодування фізичної шкоди, завданої злочином.

Список бібліографічних посилань: 1. Загальна теорія держави і права: підручник / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с. 2. Головистикова А. Н., Дмитриев Ю. А. Теория государства и права: учебник. М.: Эксмо, 2007. 592 с. 3. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави і права: підручник. Київ: Кондор, 2006. 477 с. 4. Люблинский П. И. Свобода личности в уголовном процессе. СПб., 1906. 703 с. 5. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с. 6. Сырых В. М. Теория государства и права: учебник. М., 2002. С. 227–228. 7. Хропанюк В. Н. Теория государства и права: учеб. пособие / под ред. В. Г. Стрекозова. 2-е изд., доп. и испр. М.: Дабахов, Ткачёв, Димов, 1995. 384 с.

Одержано 08.10.2017